

HAUGSHULEN PAA LEKA

ET NYT HULEFUND
FRA ÆLDRE JERNALDER

AV

TH. PETERSEN

DET KGL, NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER 1916. NR. 4

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1917

Da jeg i 1912 foretok den første undersøkelse av den ved sine vægmalinger bekjendte hule paa Solsem, Leka, benyttet jeg ogsaa samtidig anledningen til at avlægge et besøk i en anden hule i nærheten, nemlig Haugshulen eller »Svarthullet«, som den ogsaa kaldes. Det viste sig straks at ogsaa denne hule maatte ha været bebodd i ældre tid, ti ganske i overflaten mellem bundstenene kunde jeg opsamle endel muslingskaller, dyreknokler, hvorav et par margkløvne, og et brudstykke av en liten benkam¹⁾. Nogen mere indgaaende undersøkelse blev der dog ikke denne gang anledning til, og først sommeren 1916 kom jeg atter tilbake til de samme trakter.

Øen Leka tilhører Namdalens fogderi og ligger ved grænsen mot Helgeland. Det bergfyldte indre er kranset av et lavere forland, som allerede i oldtiden efter de bevarede fortidslevninger at dømme maa ha været bebygget omtrent i samme utstrækning som nu. De største gaarde finder vi langs leden paa øens indre side. Her har vi saaledes først de to betydelige gaarde Skei, dernæst Huseby, Frøvik (prestegaarden) og tilsidst Haug, som indtar øens sydøstlige del og er opstykket i en række mindre bruk. Mellem Haug og nabogaarden mot vest, Solsem, løfter Lille Leka sine bratte vægge med de fantastiske, takkede konturer og spidse tinder, hvorav den sydligste er den bekjendte Lekamø.

Det er i dette sydlige og noget lavere liggende høideparti vi finder de to ved sine kulturlevninger bekjendte huler paa Leka, Solsemhulen paa vestsiden og Haugshulen (fig. 1—3) paa østsiden. Likesom Solsemhulen er ogsaa Haugshulen en ved vandets erosion utvidet sprække i bergmassen. Hulen ligger ca. 1000 m. op fra sjøen noget nordvest for gaardene og adgangen er meget let. Man passerer først i en længde av ca. 900 m. et svakt skraanende, lyngbevokset fortærræng, som ved foten av fjeldet naar en høide av ca. 38 m. Herfra er opstigningen brattere og fører gjennem en kløft op til hulens aapning, som er saa trang at man kun kan komme gjennem den ved at krype, og derfor er vanskelig at faa øie paa utenfra. Som vanlig er indgangen til hulen opfyldt av ur, som

¹⁾ T. 10223. T.hjems VSS. 1912, 8, 24. — TH. PETERSEN: Solsemhulen paa Leka. »Oldtiden«s Rygh-festskrift 1914, s. 28.

skraaner brat ned til begge sider. Fra aapningen, som vender mot øst, maa man stige 2 m. ned for at komme til hulebunden, hvis høide over havet ved nivellement blev bestemt til ca. 54 m. Hulen selv er 12,3 m. lang og som det vil sees av kart-

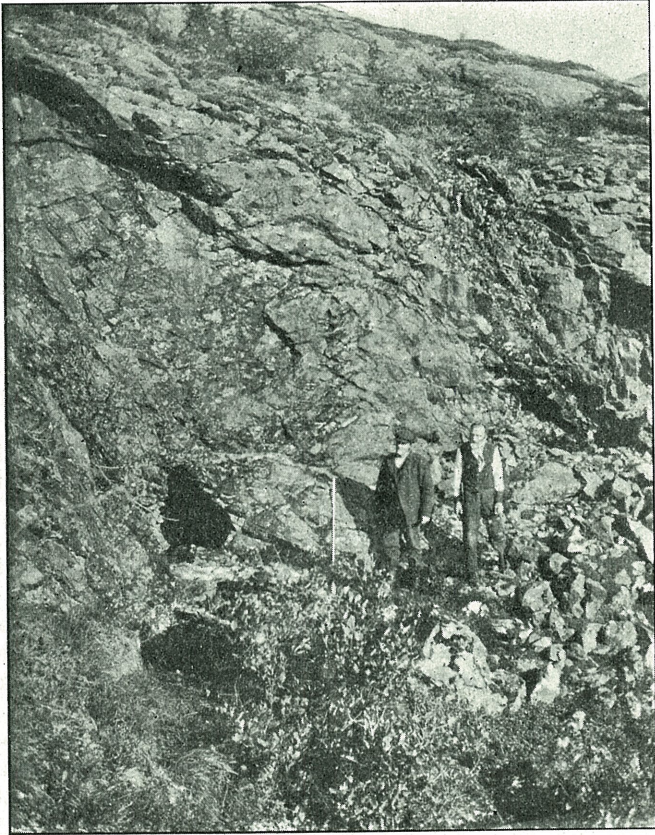

Fig. 1. Haugshulen, Leka.

skissen fig. 3 forholdsvis smal; høiden indvendig naar op til ca. 3 m. Den minder i sin form adskillig om Solsemhulen og falder likesom denne i 3 avdelinger: Først uren som fra aapningen skraaner ned mot bunden, 3,7 m. lang maalt efter skraaningen. Saa et flatt midtparti i en længde av 3,5 m. Dernæst et 5,7 m. langt indre parti, hvis bund høiner sig jevnt indover. Hulens bredde er ved aapningen kun 2,3 m., tiltar saa jevnt henimot midtpartiet for atter at snevre sig ind, men ved en skarp høining av den

søndre væg ved overgangen til den inderste del utvides bredden til ca. 4 m. for igjen efterhaanden at avta, indtil væggene tilslut møtes i en spids. 4

Hulens bund var dækket av grus og rullestene samt større

Fig. 2. Det indre av Haugshulen.

og mindre kløvninger, som i tidens løp er faldt ned fra taket og væggene. Særlig kan merkes de paa kartskissen indtegnede to store stene ut for det fremspringende hjørne av den søndre væg. Den sydligste og største er 0,4—0,5 m. høi og flatagtig ovenpaa, den anden noget mere avrundet. Omkring disse to stene, hvorav navnlig den største har egnet sig udmerket til at sitte paa, var nemlig bundgruset kul- og askeblandet til en dybde av indtil 0,2 m. og indeholdt rester av knokler og muslingskaller.

I størst mængde fandtes disse kulturrester tæt optil og indunder de to stene, men blev sparsommere efterhaanden som man fjernet sig herfra. Dette »kulturlags« utstrækning er markeret paa den som fig. 3 gjengivne grundplan. Det sees at strække sig

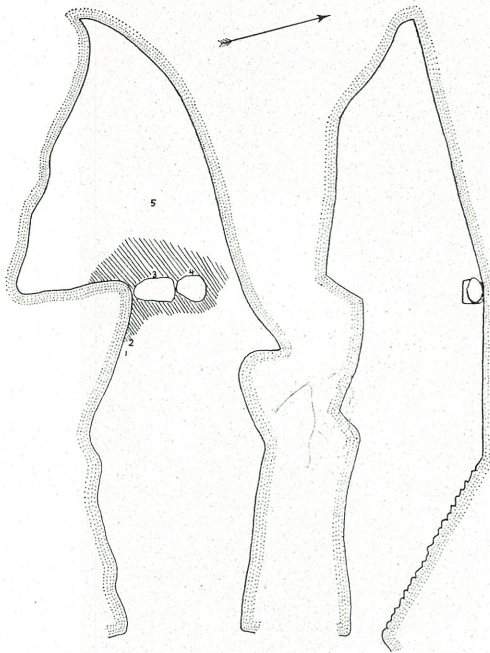

Fig. 3. Grundplan og tværsnit av Haughshulen.

og her mellem stenene opsamles enkelte sterkt forvitrede knokler og rester av muslingskaller.

Der hadde været ildet paa flere steder i hulen. Saaledes fandtes der rundt omkring paa bunden og navnlig i de ved væggenes bøininger dannede nischer forkullede træbiter og stykker av morkne grene. Disse rester tør dog for en større del skrive sig fra en nyere tid. Ogsaa i »kulturlaget« kunde der opsamles endel forkullede træstykker. Disse bestaar, forsaavidt

¹⁾ O. NORDGAARD og K. RYGH: Beskrivelse av Busetbopladsen. VSS. 1909, 9, 5.

noget længere paa den indre side av de to stene end paa den ytre. Grunden hertil er vistnok den at kulturresterne i hulens midtparti ved lysets og luftens indvirkning var mere utsat for forvitring og tilintetgjørelse end i den indre del av hulen, hvor lyset kun faldt sparsomt. At kulturresterne har samlet sig om de to stene har aabenbart sin aarsak i at man under maaltidet har siddet paa disse og kastet levningerne fra sig rundt omkring. Et lignende forhold kunde ogsaa iagttages paa Busetbopladsen paa Frosta, hvor en saadan større sten endog synes til dels at ha været lokalt bestemmende for valget av bopladsen¹⁾. Ogsaa utenfor kulturlaget kunde der hist

de har kunnet bestemmes¹⁾, av furu og or. Derimot kunde der ikke paavises nogen grue eller muret ildsted.

De opsamlede muslingskaller er velvilligst gjennemgaaet av konservator O. NORDGAARD og bestaar av følgende arter:

Littorina littorea LIN. (strandsnegl), et ufuldstændig eksemplar.

Patella vulgata LIN. (albuskjæl), 65 eksemplarer, basislængde 21—53 mm.

Cardium edule LIN. (hjerteskjæl), 6 eksemplarer, længde 42—45 mm.

Cyprina islandica LIN. (kuskjæl), et brudstykke.

Der opsamledes ialt ca. 90 knokler, hvorav ca. 60 stykker bestaar av smaa fiskeben. Inspektør H. WINGE har gjort museet den tjeneste at gjennemgaa materialet, der saavidt det har kunnet bestemmes repræsenterer følgende arter:

Gadus morrhua, torsk. To uens mellemkjæveben. Flere andre knokler, visst av samme art.

Somateria mollissima, erfugl. Øvre ende av et aluben.

Phoca vitulina, spettet sæl. En hel overarm.

Ovis aries, faar. Et mellemfotsben uten endestykker, nedre ende av en mellemfot. 3 nedre kindtænder, stykker av et par ribben, et taaled, visst av samme art.

Bos taurus, okse. En fortand.

Av redskaper fandtes følgende gjenstande, vistnok alle av hjortetak (WINGE):

1. Det i 1912 fundne fragment av en liten kam skaaret av ét stykke (fig. 4). Det fandtes liggende i dagen mellem bundstenene ved hulens søndre væg paa det sted som paa grundplanen er merket med tallet 1. Brudstykket tilhører den ene ende av kammen, hvis længde ikke kan bestemmes, men av den ringe avstand mellem tindernes rot og kammens øvre kant kan man dog slutte, at længden ikke har været synderlig stor. Av tinderne er bare 2 bevaret, og kun den ene av disse er hel; den er ca. 3,1 cm. lang. I motsætning til de nedenfor beskrevne kamstykker er denne kams tinder runde og stive. Kammens øvre del er paafaldende smal, ca. 0,7 cm. Ryggen som er tver og med en tykkelse av 0,5—0,55 cm., synes saavidt man kan dømme av det lille brudstykke at ha været næsten ret og ikke som vanlig buet i længderetningen. Langs tinderne sees kraftige likeløpende ar efter tildannelsen.

Fig. 4.

2. Fiskekrok (fig. 5). Ca. 6,7 cm. lang og usædvanlig smal. Stammen er rund og sterkt indadbøiet henimot den øvre ende,

¹⁾ Bestemmelsen er velvilligst utført av konservator H. PRINTZ.

som er noget defekt, hvorfor avslutningens form ikke sikkert kan bestemmes. Nogen tvergren av den for en flerhet av Kjelmøkrokene eiendommelige form kan den dog neppe ha hat, hertil er avstanden mellem stammens øvre ende og den korte grens spids

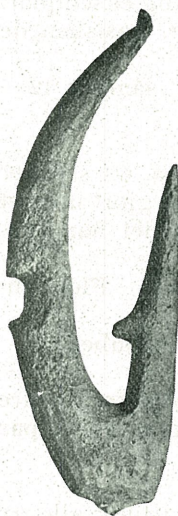

Fig. 5. 1/1.

for liten. Det samme hensyn som har formet Kjelmøkrokene tvergren har vistnok her betinget stammens sterke krumning, saaledes at en tvergren paa Haugskroken har været overflødig. En indsnevring øverst paa stammens ytre side antyder at avslutningen har været omtrent som paa Kjelmøkroken fig. 16 hos O. SOLBERG, Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken, s. 32. Denne krok staar i det hele Haugskroken meget nær. Likesom paa Kjelmøkroken har vi ogsaa her den lille fremspringende tap paa undersiden. Eiendommelig for Haugskroken er den ca. 0,7 cm. brede indskjæring noget nedenfor midten paa stammens ytterkant. Dens bestemmelse tør vistnok ha været at avgi leie for traade eller tagl til agnets fastbinding. Ogsaa paa dette redskap sees kraftige og regelmæssige længdeaar efter forarbeidelsen. Kroken fandtes ikke langt fra foregaaende stykke og liggende indimellem bundstenene næsten i dagen. Findestedet (paa grundplanen betegnet med 2) er nær

den søndre væg og ca. 1 m. utenfor den store sten.

3. Et 3,6 cm. langt brudstykke av mellemstykket med tinderne til en sammensat kam (fig. 6). I begge ender sees halvdelen av et naglhul med spor av jernrust i det ene. Tinderne er ca. 2,2 cm. lange og likesom paa de i det følgende beskrevne kamstykker flate og elastiske. Det oprindelig av sideskinner dækkede midtstykke gaar over i tinderækken uten nogen avsats. Det bevarte brudstykke maa ha sittet nær kammens midte. Ryggens svake krumning tyder paa at kammen maa ha været ganske stor. Under forutsætning av en fortsat regelmæssig krumning av ryggen, tør lengden ha været indtil 18—20 cm., men det er ogsaaa mulig at krumningen har været sterkere mot enderne; i dette tilfælde blir lengden noget mindre. Stykket fandtes indunder den største sten ved innsiden mellem skjæl og askeblandet grus (grundplanens 3).

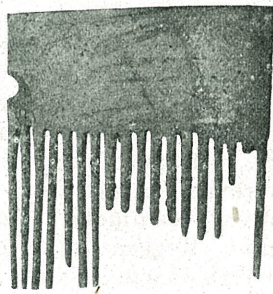

Fig. 6.

4. Et omtrent 1,5 cm. langt brudstykke av en sammen-

sat kam (fig. 7). Paa begge sider gaar tinderækken ved roten i en avsats over i et smalere mellemstykke, som oprindeligen har været dækket med sidebelæg. I dette midtstykke sees et av jernrust gjenfyldt nagelhul. Tinderne er likesom paa foregaaende stykke flate og elastiske og 2,6 cm. lange. Ryggen er tver og sterkt buet; den har et ornament i form av en punktcirkel. Denne kam nærmer sig saaledes den »halvmaaneformede« type og har sikkert været kortere end den foregaaende. Stykket fandtes i »kulturlaget« indunder den mindre sten ved dennes forside (grundplanens 4).

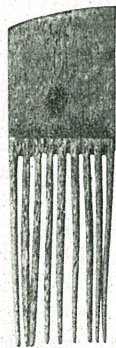

Fig. 7. 1/1.

5. Et 1,2 cm. langt brudstykke av en sammensat kam med tver ryg, smalere midtstykke og avsats ovenfor tinderne, som er 2,7 cm. lange (fig. 8). Avsatsen gaar ikke horisontalt, men har dannet en bue. Av et bevaret stykke av den øvre kant sees at denne kam til forskjjel fra de foregaaende har været tresidet og ganske høi. Længden kan ikke bestemmes, men kammen har vistnok været forholdsvis kort. I midtstykket sees 2 nagelhul; i det ene sitter endnu en rest av en jernnagl. Dette stykke fandtes ca. 1,5 m. indenfor den store sten liggende paa hulebunden under en liten rullesten (grundplanens 5).

Som man ser, gav denne undersøkelse ikke noget særlig rikt utbytte, men de fremdragne redskaper eller brudstykker av saadanne gir dog holdepunkter for en datering. Saaledes kan de som nr. 4 og 5 beskrevne brudstykker av kamme med sikkerhet henføres til ældre jernalder. Et karakteristisk træk ved disse kamme er saaledes avsatsen langs tinderækkens rot. En saadan avsats til støtte for de belæg, hvormed det smalere midtparti var dækket, forekommer mig bekjendt ikke paa de yngre kamme, fra vikingetiden og middelalderen, og heller ikke har jeg fundet den paa kamme fra yngre folkevandringstid. Derimot finder man denne avsats meget hyppig paa de sammensatte benkamme fra ældre folkevandrings-tid og romersk jernalder¹⁾. I de samme tidsrum falder ogsaa kammen med det tresidede, vinkelbøiede overstykke. De korte, høiryggede kamme av denne varianttype træffes allerede i romersk jernalder, vistnok navnlig

Fig. 8. 1/1.

¹⁾ Se eksempelvis TH. PETERSEN: En ældre jernalders gravplads fra Namdalen, pl. I, fig. 8, 11; pl. II, fig. 21. H. SCHEDELIG: Vestlandske graver fra jernalderen, fig. 49, 79, 92, 96, 161, 175, 187, 188, 195, 198, 205, 226, 227. J. PETERSEN: Gravplassen fra Store-Dal, pl. IX, fig. 5. Ogsaa kammen fra Ottarshaugen, som dateres til ca. 500, har en saadan avsats. SUNE LINDQVIST: Ottarshaugen i Vendel, Fornv. 1917, s. 137, fig. 14.

i denne periodes yngre avsnit¹). I ældre folkevandringstid strækkes efterhaanden disse kamme mere ut, og det tresidede overstykke blir lavere. Fra yngre folkevandringstid og vikingetiden kjendes denne type saavidt vites ikke²). Det brudstykke av en saadan kam med tresidet overstykke, som foreligger fra Haugshulen, synes som foran nævnt at ha tilhørt et forholdsvis kort eksemplar med ganske høi ryg. Den opad buede avsats er dog, saavidt jeg har kunnet iagttage, et yngre træk, idet de ældre kamme av denne hovedtype i regelen har en horizontal avsats. Jeg tror derfor at dette stykke ikke kan sættes længer ned i tiden end til det 5. aarhundrede og snarest til dette aarhundredes 1. halvdel. Maaske er det dog endnu noget ældre. Til samme tid maa man ogsaa kunne henføre stykket fig. 7, som har tilhørt en forholdsvis kort kam med ganske sterkt buet ryg. Derimot har det som fig. 6 gjengivne brudstykke av en langkam en yngre karakter, og man kunde være i tvil om hvorvidt dette stykke er samtidig med de øvrige, og ikke snarere skriver sig fra en noget senere tid, hvad der i og for sig vilde være ganske naturligt, da en hule jo godt til forskjellige tider kan ha været benyttet som opholdssted for menneker, hvad man ogsaa har eksempler paa. Den kam, hvortil dette brudstykke har hørt, turde saaledes efter sin form og størrelse godt tilhøre yngre folkevandringstid eller vikingetiden, ja den kunde ogsaa være middelaldersk. Paa den anden side vet vi dog at kammene allerede i ældre folkevandringstid kan naa en ganske betydelig længde³), likesom ogsaa de ældre sammensatte kamme ikke sjelden har et med tinderækkens rot jevnbreddt overstykke. Det er saaledes ingen avgjørende grund til at henføre denne kam til en yngre tid end de foregaaende to brudstykker, og findestedet taler ogsaa for samme datering.

Det lille brudstykke fig. 4 har tilhørt en kam av en ganske eiendommelig form, som jeg ikke kjender helt tilsvarende side-stykke til. Man kunde ved første øiekast være fristet til at henføre den til stenalderen, og navnlig er de stive, runde tinder et træk som er karakteristisk for denne periodes kamme. En nærmere betragtning av de kraftige, regelmæssige ar taler dog imot en saa-

¹) TH. PETERSEN l. c. pl. I, fig. 8, 11. TURE J. ARNE: Bidrag til Värmlands förhistoria, s. 27 f. (Fornv. 1917).

²) H. SCHETELIG: Arkeologiske tidsbestemmelser av ældre norske runeindskrifter, s. 37, fig. 54 b. H. SCHETELIG: Et hulefund paa Strønen (Naturen 1917), fig. 4.

³) Se saaledes de av H. SCHETELIG i »Vestlandske graver« avbildede kambrudstykker fra Alne i Vikebygd, Søndhordland. Denne kam maa ha været likesaa lang, ja maaske længere end langkammen fra Haugshulen. — Ogsaa kammen fra Ottarshaugen er forholdsvis lang. Futteralets længde opgives av dr. SUNE LINDQVIST l. c. at være 14 cm.

dan datering og gjør det sandsynlig at kammen er tildannet med et redskap av metal, en opfatning som ogsaa deles av inspektør Winge. Den tør vel derfor være samtidig med kammen fig. 7 og 8. Kammen kunde for tindernes vedkommende nærmest sammenstilles med en liten eiendommelig kam fra Storedalsfundene¹⁾. Denne sidste er dog vel snarere et redskap til ornering av lerkar eller maaske til baandvævning.

Fiskekrokene²⁾ typologi og datering er endnu paa grund av det sparsomme materiale litet utredet. Fra den ældste, enkle type uten mothaker naar benanglerne i løpet av stenalderen en høi grad av fuldkommenhet, og de utviklede former, som optræder i periodens yngste avsnit, saaledes som vi eksempelvis kan se dem i hulefundet fra Aakvik, Herø, Søndre Helgeland³⁾, betegner vel tildels høiden av den utvikling, hvortil disse redskaper kunde naa indenfor de grænser, som materialet, ben eller horn, satte. Det er derfor sandsynlig at formerne har holdt sig temmelig konstante gjennom de følgende forhistoriske perioder. Det vil saaledes ikke forundre at man allerede paa Aakvikkrokene finder træk, f. eks. saavel den vinkelbøiede som den sterkt og jevnt indad krummede stamme og den fremspringende tap forneden, som ogsaa er eiendommelige for Kjelmøkkrokene, der vistnok tilhører en fra den skandinaviske forskjellige kulturkreds, men som dog tør antages delvis at avspeile former, som hører hjemme i skandinavisk ældre jernalder⁴⁾. Hvad nu Haugskroken angaar, saa var der fra formens side vistnok intet i veien for at henføre den til stenalderen. Naar jeg allikevel tror at denne krok bør dateres til ældre jernalder, saa er det av flere grunde. For det første fordi som foran nævnt arrene efter bearbeidelsen tyder paa at den er forfærdiget med et redskap av metal. Vistnok kan, som det sees paa materiale i Trondhjems Museum, skjærende redskaper av sten efterlate lange og kraftige ar paa ben eller horn, men disse er uregelmæssige og med dypere og grundere længdestriper efter den skaarede egg. Paa Haugskroken er derimot arrene regelmæssige og smukke. For det andet er den brede indskjæring paa baksiden av stammen et træk, der saavidt jeg vet ikke kjendes paa kroker fra stenalderen. Endelig vil det være naturligst at anta at kroken er samtidig med de saker i fundet, som kan dateres, nemlig de to kamstykker fig. 7 og 8. Intet taler ialfald derimot.

Som det altsaa vil sees av de efterladte kulturrester, har

¹⁾ J. PETERSEN I. c. pl. XIV, fig. 12.

²⁾ O. NORDGAARD: Træk av fiskeriets utvikling i Norge I. T.hjem 1908.

³⁾ T.hjems VSS. 1913, 2, 33.

⁴⁾ O. SOLBERG: Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken, s. 143.

Haugshulen i ældre jernalder og maaske ogsaa senere tjent som opholdssted for mennesker. Hvis vor datering er rigtig, skulde tidspunktet nærmere kunne bestemmes til det 5. aarhundrede eller et tidlig afsnit af ældre folkevandringstid. Kulturresternes ringe mængde tyder endvidere paa at dette ophold ikke kan ha været af nogen lang varighed, men snarest har hat en rent provisorisk karakter. Haugshulen slutter sig saaledes til en række andre huler langs Norges vestkyst med kulturrester indeholdende oldsaker, som kan dateres fra tiden omkring 200 til 500 e. Chr.¹⁾ En samlet beskrivelse af disse er som bekendt git af professor dr. A. W. BRØGGER i Bergens Museums Aarbok 1910, nr. 16. Senere er der kommen endel nye fund til som fra Hestnes-hulen paa Hitteren, der indeholdt kulturrester saavel fra stenalderen som ældre jernalder²⁾, fra Matrehulen i Masfjorden³⁾ og det foran nævnte fund i Strønehulen.

Naar mennesker saa sent som i ældre jernalder, da man forlængst hadde ordentlige huse og de sociale forhold allerede var høit udviklede, slaar sig ned i huler, saa maa jo dette ha sin særegne grund. Denne er heller ikke vanskelig at gjette og er ogsaa pekt paa tidligere⁴⁾. Det er den naturlige beskyttelse hulerne har ydet, enten for enkelte personer, for hvem det har været om at gjøre at komme sig væk fra bygden. Saadanne fredløse eller skoggangsmænd og utligger, som de kaldtes⁵⁾, gaves der jo mange af i ældre tid, og helt ned til nutiden knytter sagnet deres navne til enkelte huler omkring i bygderne. En slik utligger har det vel været man fandt resterne af i Strønehulen. Eller det kan ha været hele familier eller kredse, som i utrygge tider eller under trykket af en bestemt fare har fundet det sikrest indtil videre at ta sin tilflugt til en hule. Karakteristisk i saa henseende er det jo at disse hulefund fra ældre jernalder, forsaavidt de har kunnet dateres, falder i yngre romersk jernalder og ældre folkevandringstid, perioder hvis kulturforhold vanskelig helt forstaaes uten under forudsætning af at nye folkeelementer da har trukket sig opover vort lands kyster. De turde, som A. W. BRØGGER l. c. allerede har gjort opmærksom paa, sees i forbindelse med vore bygdeborge, og en systematisk undersøkelse af disse sidste vilde vistnok kunde kaste yderligere lys over disse forhold.

¹⁾ H. SCHETELIG: Et hulefund paa Strønen, s. 26.

²⁾ TH. PETERSEN: Hestnes-hulen. Beretning om undersøkelsen av en forhistorisk boplads paa Hitteren. T.hjems VSS. 1910, nr. 2.

³⁾ ANATHON BJØRN: Et nyt hulefund paa Vestlandet. Bergens Museums Aarbok 1914—15, nr. 12.

⁴⁾ A. W. BRØGGER: Vestnorske hulefund fra ældre jernalder, s. 22.

H. SCHETELIG: Et hulefund paa Strønen, s. 26.

⁵⁾ FINNUR JÓNSSON: Islandske Fredløse. »Edda« 1917, s. 22 ff.

Naken som vor kyst nu er, kunde det synes som om disse huler frembød daarlig ly for folk som vilde holde sig skjult, men samtidig var nødt til at færdes ute for at søke sit livsophold ved jagt og fiskeri, likesom de ogsaa har kunnet benytte sine egne eller andres husdyr. Man maa imidlertid erindre at naturforholdene i oldtiden utvilsomt var anderledes end nu, og at der dengang paa mange steder vokste tæt skog, hvor der idag kun er myrer og nakne heier. I ly av de tykke stammer og de tette grener har hulefolkene derfor kunnet bevæge sig med en viss tryghet, og skogen har ydet et beskyttende værn samtidig som den har dækket mot indsyn utenfra. Er saaledes Haugshulen under de nuværende naturforhold vanskelig at faa tak i, har dette end mere været tilfældet i oldtiden, da forterrænget ned mot sjøen, som det sees av de store trærøtter i myrene, ganske sikkert var skogbevokset. Hulen vilde under denne forutsætning frembyde et udmerket skjul, og det er utvilsomt dette, som har været bestemmende for de mennesker som engang i ældre jernalder søkte tilhold her.

Trondhjem 14. mai 1917.
